
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

57

2005

4

*Vladimír Ira, Anton Michálek, Peter Podolák**

HUMÁNNÁ GEOGRAFIA V GEOGRAFICKOM ÚSTAVE SAV V OBDOBÍ TRANSFORMÁCIE SPOLOČNOSTI V SR

V Ira, A. Michálek, P. Podolák: Human geography at the Institute of Geography, SAS during the period of society's transformation in the Slovak Republic. *Geografický časopis*, 57, 2005, 4, 69 refs.

This paper is an attempt to assess the current state and future prospect of human geography at the Institute of Geography of the Slovak Academy of Sciences, especially focused on the period of transformation. The paper looks first at the objective and subjective assessment of the geographical environment in the transformation period through the analysis of human geographical contributions characterizing: population structure and development, migration, unemployment, poverty, social pathology, human development and quality of life, sustainable development issues, industry and transport, rural space and its changes, cities and their changes, regional development, perception, attitudes, evaluations, expectations, images related to basic life needs, place, environment, sustainable development, regional development, inter-ethnic and inter-confessional relations, etc. In the next part, the paper considers the main successes and problems of human geography at the Institute of Geography. Finally, the paper deals with the future prospects of human geographical research and notes considering some of expected new developments.

Key words: human geography, Slovakia, research assessment, Institute of Geography of the Slovak Academy of Sciences, transformation of society

ÚVOD

V súčasnosti, v období pokračujúcich politických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych zmien, dochádza aj k priestorovým zmenám, ktoré sú pod-

* Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava

mienené výrazným nárastom rôznych vplyvov, a to najmä z hľadiska investícií, využívania zdrojov, trhu práce a ekonomického rozvoja v rámci niektorých sektorov hospodárstva. Zmeny sú sprevádzané významnou diferenciáciou príjmov a ekonomických podmienok pre život jednotlivcov, rodín a celých skupín obyvateľstva. Na jednej strane sa vytvorili spoločenské a ekonomické elity, výrazne posilnil finančný sektor, na druhej strane sa zhoršili podmienky pre život význačnej časti populácie, objavili sa problémy v oblasti zdravotníctva, vzdelávania, výrazne sa zvýšil podiel sociálno-patologických javov v spoločnosti. Predovšetkým v začiatočnom období dramaticky narástla miera nezamestnanosti, výraznejšie sa začali prejavovať symptómy chudoby.

Z medzinárodného hľadiska sa situácia tiež zmenila. Žijeme v období narastajúcej globalizácie a dominancie nadnárodných spoločností na globálnom investičnom a mediálnom trhu, ale aj významného vplyvu tretieho sektora.

Predkladaný príspevok sa pokúša reflektovať novú situáciu a na rozdiel od prác orientovaných na vybrané oblasti humánnej geografie (cf. Székely 1997a, Mládek 2000) je zameraný na zhodnotenie širokého spektra výskumných prístupov humánnej geografie počas transformačného obdobia, s dôrazom na výskumy pracovníkov Geografického ústavu SAV (ďalej GgÚ SAV).

Transformačné procesy prinášajú rozsiahle zmeny kvalitatívneho a kvantitatívneho charakteru, čo sa prejavuje v základných tendenciách sociálno-ekologickej a ekonomickej diferenciacie, ako aj v priestorovom správaní obyvateľstva (Hampl et al. 2001). V príspevku sú na základe analýz publikácií pracovníkov GgÚ SAV charakterizované základné tendencie sociálnej a ekonomickej územnej diferenciacie (demografická situácia, sociálno-patologické javy, nezamestnanosť, chudoba, kvalita života, udržateľný rozvoj, mesto-vidiek, marginálne regióny) a základné tendencie zmien priestorovej organizácie spoločnosti (zmeny v územno-správnom členení, dostupnosť administratívnych centier). Časť príspevku je venovaná tzv. objektívnemu hodnoteniu územnej diferenciacie sociálnych a ekonomických javov počas transformácie, ďalšia časť sa venuje subjektívnemu vnímaniu vzťahu človek – prostredie počas transformačného obdobia (percepcia prostredia, medziľudských vzťahov, vzťahu človeka k územiu, charakteru rozvoja územia, hodnoteniu základných potrieb človeka, zmien vnútromestskej štruktúry, cezhraničných vzťahov a migrácií). V záverečných častiach sú analyzované úspechy a problémy (silné a slabé stránky) humánnej geografie v transformačnom období a načrtnuté predpokladané trendy ďalšieho celkového vývoja v humánnej geografii, ako aj orientácia výskumu transformačných procesov a ich dôsledkov (v rámci GgÚ SAV).

HODNOTENIE GEOGRAFICKÉHO PROSTREDIA A JEHO ZMIEN V OBDOBÍ TRANSFORMÁCIE

Transformácia postsocialistickej spoločnosti priniesla rozmanité prejavy jej priestorovej diferenciacie. Prehlbili sa regionálne rozdiely v rámci Slovenska, ako aj rozdiely medzi mestom a vidiekom a vo vnútri urbánnych systémov. Zmeny boli charakteristické rôznou dynamikou priestorovej, sociálnej a ekonomickej diferenciacie. Viaceré sledované javy a procesy sú v podmienkach Slovenskej republiky charakterizované špecifikami svojej dynamiky v priestorovom priemete, a to v rovine regionálnej diferenciacie, ako aj na úrovni mesto-vidiek.

Vývoj a štruktúra obyvateľstva

Populačný výskum patrí vo svetovej geografii k základným a najrozvinutejším oblastiam humánnej geografie. Demografické správanie väčšiny obyvateľstva na Slovensku sa výrazne zmenilo a adaptovalo sa na novú, zmenenú sociálno-ekonomickú situáciu. Vo výraznom poklese ukazovateľov pôrodnosti, plodnosti, sobášnosti, nových procesov formovania rodiny (nárast neformálnych zväzkov) a v starnutí populácie sa odrážajú súčasné dominantné demografické procesy na Slovensku (Podolák 1996).

Analýzou demografického vývoja a urbanizačných procesov sa zhodnotil vplyv súčasných sociálno-ekonomických podmienok na obyvateľstvo a osídlenie krajiny (Podolák 2002a). V súvislosti s intenzívnym vyľudňovaním vidieka sa výrazne zmenila aj situácia v priestorovom rozložení hodnôt prirodzeného prírástku.

Pozornosť sa venovala dynamike rastu mestského a vidieckeho obyvateľstva. Výsledky poukázali na náznaky dekoncentračných tendencií vo vývoji obyvateľstva Slovenska.

Medzi syntetizujúce poznatky možno zaradiť štúdium sociálnych dôsledkov ekonomickej transformácie a jej dopad na demografický vývoj, pričom sa definovali problémové marginálne regióny predovšetkým pozdĺž južnej, východnej a severnej hranice SR (Michálek a Podolák 2001).

Sledovali sa zmeny v štruktúre obyvateľstva. Vzhľadom na neustále sa znižujúci počet narodených detí a predlžujúcu sa strednú dĺžku života na Slovensku sa výrazne zrýchlil proces starnutia populácie, prejavujúci sa starnutím zdola (poklesom zastúpenia detskej zložky) aj starnutím zhora (nárast počtu a podielu obyvateľov v poproduktívnom veku). Uvedené procesy sú charakterizované aj výraznými regionálnymi rozdielmi medzi jednotlivými oblasťami Slovenska i na úrovni diferenciácie mesto-vidiek. Tento proces bude mať svoje bezprostredné dôsledky už v najbližšom období v rovine demografickej, sociálno-ekonomickej aj psychologickej (Podolák 2002b).

Politické zmeny umožnili po mnohých rokoch opäť analyzovať priestorové aspekty religióznej štruktúry obyvateľstva na Slovensku (napr. Očovský 1994, Ira 1996, Podhorský 2000), ktorej sledovanie bolo prerušené na obdobie 40-tich rokov.

Migrácia

Migrácie sa pokladajú za veľmi dobrý indikátor, ktorý citlivo reaguje na zmeny politických, sociálnych a ekonomických podmienok. V tomto kontexte sa dokumentovali zásadné zmeny, ktorými prešiel systém interregionálnych migrácií na Slovensku v období posledných dvadsiatich rokov, jeho súvislosti so všeobecným sociálno-ekonomickým rozvojom a konzekvencie pre regionálny vývoj a diferenciáciu (Podolák 1995). Relatívne stabilná a silne polarizovaná priestorová štruktúra interregionálnych migrácií sa uvoľnila a postupne decentralizovala. Niektoré skutočnosti naznačujú oslabovanie migračnej uzavretosti na úrovni malých regionálnych celkov. Význam tradičných imigračných regiónov, viazaných na bývalé krajské centrá a silne industrializované areály, rýchlo poklesol a ich miesto zaujali nové migračne aktívne oblasti na juhozápadnom a južnom Slovensku (Bezák 2002).

Výskumy na Geografickom ústave venujú pozornosť masovej transhraničnej migrácii za prácou do Rakúska. Potvrdilo sa, že rast ekonomických disproporcíí medzi štátmi funguje ako významný akcelarátor migračných pohybov. Na druhej strane migrácia za prácou predstavuje stimulačný prvok v celkovom rozvoji rakúsko-slovenského pohraničia. Základné fakty o medzinárodnej pracovnej migrácii medzi Slovenskom a Rakúskom boli zasadené aj do širšieho stredoeurópskeho kontextu (Williams et al. 2001).

Regionálny rozvoj a investície

Z hľadiska regionálneho rozvoja je nevyhnutné sledovať dynamiku regionálnych disparít, ktoré sú vyvolané rozhodnutiami s priestorovým dopadom na samotné obyvateľstvo, alebo rozhodnutiami hospodárskych subjektov, ktoré sa prejavujú predovšetkým na regionálnych trhoch práce a miere podnikateľskej aktivity.

S výnimkou Bratislavského kraja je možné prakticky celé územie Slovenska definovať ako ekonomicky zaostávajúci región, ktorý je predmetom záujmu a pomoci regionálnej politiky EÚ s cieľom vyrovnávania novosformovaných priestorových rozdielov. Z tohto hľadiska sa ako regióny s najlepšimi predpokladmi na vrátenie vložených finančných prostriedkov definovali okresy Stará Ľubovňa, Čadca a Komárno, ako najviac problémové sa z tohoto aspektu prejavujú okresy Rimavská Sobota, Vranov nad Topľou a Lučenec (Székely 1997b).

Z viacerých zorných uhlov sa študoval vedecko-technologický park (VTP) ako mimoriadne ambiciózný prvok podnikateľskej aktivity a významný iniciátor lokálneho (regionálneho) rozvoja. Najväčšia pozornosť sa venovala vytvoreniu metodického postupu racionálneho, optimálneho a zároveň realizovateľného výberu lokality pre VTP na území Bratislavy. Vypracovaná metodika expertného multikriteriálneho hodnotenia umožňuje objektivizovať proces výberu lokality pre umiestnenie vedecko-technologických parkov v podmienkach Slovenska a je využiteľná pri uplatňovaní nástrojov regionálnej politiky (Székely 2002).

Štúdiu regionálnych inovačných potenciálov, inovačných sietí a predovšetkým inovačných aktivít priemyselných podnikov bratislavskej aglomerácie je venovaná práca Kollára (2000). Na príklade vybraných kooperačných partnerov poukazuje na existenciu viacerých štatisticky významných vzťahov, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu pri objasňovaní inovačných javov v rámci regiónu.

Priemysel a doprava

Jedným z nemnohých príspevkov k riešeniu problematiky geografie priemyslu bola geografická analýza organizačného postavenia priemyselných prevádzok (Székely 1993). Po časovo dlhom období sa v slovenskej geografii opäť venovala pozornosť štúdiu na hierarchickej úrovni priemyselného regiónu – analyzoval sa energetický priemysel Hornej Nitry (Szöllös 1993). Aj z tematického hľadiska sú práce o energetike prakticky jediné v slovenskej geografii, ktoré sa venujú analýze vybraného priemyselného odvetvia. Tieto snahy vyústili do publikovania monografie zaoberajúcej sa geografickou analýzou energie a energetiky, jej teoretickou bázou a aplikáciou na energetický systém Slovenska,

ktorý sa hodnotil z aspektu transformácie energetiky i z hľadiska perspektívy trvalo udržateľného rozvoja (Szöllös 1998).

Ako na jednom z nemnohých geografických pracovísk na Slovensku sa pozornosť venovala geografii dopravy. Analyzovalo sa geografické rozmiestnenie jednotlivých druhov dopravy, dopravné siete (najmä postavenie najväčších miest Slovenska v dopravnej sieti) a dopravné väzby, predovšetkým v kontexte centrum-zázemie (Podhorský 1994 a 1999).

Voľby a voličské správanie

Po zmene politického systému sa vytvorili podmienky aj na rozvoj elektorálnej geografie ako súčasti humánnej geografie. Na základe výsledkov parlamentných volieb sa v niekoľkých časových horizontoch analyzovali priestorové aspekty volebných preferencií. Napriek niektorým momentom, ktoré sťažujú čitateľnosť politickej scény na Slovensku, údaje umožnili hodnotiť volebnú podporu jednotlivých politických strán z hľadiska jej stability (Baráth et al. 1995, Szöllös 2000), ako aj vo vzťahu k niektorým štruktúrnym ukazovateľom, predovšetkým národnostnej a vekovej štruktúre obyvateľstva a mestského, resp. vidieckeho obyvateľstva (Mariot 1999 a 2001a).

Vidiek a jeho zmeny

Vo viacerých polohách sa analyzovali zmeny vidieckej krajiny. Dynamická povaha politických, ekonomických a sociálnych zmien spôsobila v rurálnych oblastiach vyľudňovanie a vyčerpanie demografických zdrojov predovšetkým v marginálnych regiónoch, v ktorých obyvateľstvo miestami až extrémne zosťaralo. V nových podmienkach poklesol význam poľnohospodárstva z hľadiska zamestnanosti i produkcie potravín. Na úkor v minulosti jednoznačne dominujúceho poľnohospodárstva sa zvyšuje význam iných funkcií (drobné služby, vidiecka turistika, menšie prevádzkové aktivity a pod.). Vo viacerých vidieckych oblastiach Slovenska zaznamenávame rastúcu marginalizáciu (napr. klesajúce možnosti dostupnosti verejnou dopravou a procesy demografickej degradácie), ktorá sa najvýraznejšie prejavuje v najmenších sídlach (Ira a Huba 1999, Ira 2003). V porovnaní s obyvateľstvom celého Slovenska je proces starnutia obyvateľstva v týchto sídlach niekoľkonásobne intenzívnejší, predovšetkým v marginálnych oblastiach na severe a východe krajiny (Podolák 1999).

Mesto a jeho zmeny

Transformácia urbánneho prostredia prostredníctvom komplexu sociálno-ekonomických procesov sa prejavila na zmenách vnútornej štruktúry miest. Na príklade Bratislavy boli identifikované základné transformačné procesy, ako aj zmeny morfolologickej, funkčnej a sociálnej štruktúry mesta a ich odraz vo vnímaní obyvateľmi mesta (Ira 2003). Prebiehajúce priestorové zmeny sa prejavili v diferenciácii predpokladov pre udržateľný rozvoj.

Nezamestnanosť

Významným sociálnym javom, ktorý ovplyvnil celú spoločnosť, zvlášť však život obyvateľov v niektorých regiónoch, sa stala nezamestnanosť. Geografi

svojimi prácami reagovali na tento významný sociálno-patologický jav hneď na počiatku jeho vzniku a tým správne anticipovali jej celospoločenský význam a dosah. Najprv vznikli typicky geografické práce zamerané na sledovanie jej teritoriálnych rozdielov. Vo viacerých časových horizontoch bol zhodnotený vývoj a regionálna diferenciácia nezamestnanosti, ako aj úroveň časovej stability nezamestnanosti v rôznych priestorových jednotkách SR (Bezák 1994b, Székely 2001a, 2001b). V rámci týchto analýz boli tiež spracované východiská skúmania priestorových trhov práce a zhodnotená situácia pracovnej ponuky a dopytu v konkrétnych územiach a regiónoch. Skúmané a hodnotené boli aj vplyvy celoštátnych faktorov nezamestnanosti na časovú zmenu úrovne, senzitivity a časové oneskorenie (predstih) nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch (Bezák 1995). Za inšpirujúcu prácu, zameranú na kritiku súčasného vyčleňovania regionálnych trhov práce na Slovensku, možno považovať prácu A. Bezáka (2001). V tejto teoreticky zameranej práci autor kategoricky odmieta stotožňovanie územno-správnych jednotiek a regionálnych trhov práce, pričom sa opiera o široký rámec a existujúce koncepcie priestorovej analýzy nezamestnanosti. Niektoré z týchto prác môžu mať aj praktický význam (pre sociálnu politiku, smerovanie investícií, atď.), pretože sa venujú aj typom nezamestnanosti a štruktúre nezamestnaných.

Kriminalita

V polovici deväťdesiatych rokov boli na Slovensku prezentované prvé geografické práce, predmetom ktorých bola kriminalita. V teoretickej rovine bol prezentovaný objekt a predmet výskumu, postavenie kriminality v systéme geografických vied, hlavné smery svetového výskumu, sociálno-geografické teórie o urbánnej kriminalite a pod. (Michálek 1998). V metodologickej rovine boli pri výskume úspešne testované všeobecné vybrané priestorové metódy a miery, ktoré poskytujú dôležité informácie o distribúcii kriminality, jej priestorových zmenách, veľkosti a príťažlivosti centier zločinu a ich dosahu, priestorového správania páchatel'ov (Michálek 1997a). Najväčší prínos mali analýzy zamerané na mestá, pretože kriminalita je silno viazaná na urbánne prostredie (v mestách SR sa koncentruje takmer 98 % zistenej celkovej kriminality). Detailne bol analyzovaný vývoj, súčasný stav, etiológia a dopady kriminality v 43 najvýznamnejších mestách Slovenska. Za pomoci miery koncentrácie bola sledovaná závislosť úrovne kriminality od veľkosti mesta (Michálek 1996) a s využitím metód geografickej systematizácie bola vykonaná klasifikácia a typizácia týchto miest podľa úrovne, dynamiky vývoja a sezónnosti kriminality, ako aj ich typizácia podľa štruktúry kriminality. Podrobný výskum vnútromestských diferenciácií a podmienok zločinu sa venoval Bratislave ako centru kriminality (Michálek 1997b).

Chudoba

Ďalším významným javom, na ktorý geografia reagovala, bolo znovuobjavenie sa a následný výrazný nárast chudoby. S prehlbujúcimi sa nerovnosťami (vo vzdelanosti, v príležitostiach, príjmoch a pod.) sa prehlbovali aj majetkové nerovnosti a chudoba sa stala statusom značnej časti obyvateľstva koncentrovaného zvlášť v niektorých regiónoch. Bol spracovaný určitý prehľad poznatkov

o obsahu pojmu chudoba, chápaní rôznych konceptov, ako aj teritoriálnych aspektov chudoby u nás i vo svete (Michálek 2000). Bol predstavený teoreticko-metodologický rámec výskumu geografie chudoby a prezentované rôzne koncepcie merania chudoby, ktoré explicitne môžu identifikovať chudobu, resp. chudobných a sledovať teritoriálne rozmiestnenie chudoby (koncentráciu a diferenciáciu). Za pomoci nepriamych ukazovateľov boli indikované regióny chudoby, pričom sa tiež zistilo, že na Slovensku (v jeho východnej časti) sa vo veľmi krátkom čase sformoval pomerne veľký makroregión chudoby.

Ďalšie sociálno-patologické javy

V rámci ďalšieho výskumu sociálno-patologických javov boli sledované aj také javy ako drogová závislosť, suicídium (samovražednosť), rozvodovosť a iné. V jednotlivých tematických okruhoch boli zväčša prezentované najvýznamnejšie poznatky o príčinách ich vzniku, resp. nepriaznivých trendoch a podmienkach ich formovania, o rizikových skupinách (nositeľoch alebo obetiach), ale aj o priestorových atribútoch (rozložení a podmienenosti).

Pri drogovej závislosti boli sledované jej výrazné zmeny (rast) na Slovensku po roku 1989 (Bednárík 2002). Ako bolo zistené, Slovensko sa veľmi rýchlo stalo krajinou s vlastným trhom, čo sa prejavilo silnou koncentráciou drogovu závislých v niektorých mestách (Bratislava, Galanta, Piešťany a Žilina). Hľadali sa a aj sa našli súvislosti so sociálno-ekonomickými faktormi, pričom sa zistilo, že drogová závislosť je viac zastúpená a sústredená v ekonomicky rozvinutých regiónoch. V prípade samovrážd bola sledovaná aj koincidencia medzi stavom, problémovosťou regiónov a úrovňou samovražednosti. Ukázalo sa, že problémovosť regiónov ovplyvňuje (zvyšuje) úroveň samovražednosti (Michálek 2001).

Kvalita života a ľudský rozvoj

Vzťah človek – prostredie patrí medzi centrálné témy humánnogeografického výskumu. Základom výskumu kvality života na GgÚ SAV sa stalo štúdium vzťahov medzi ľuďmi a prostredím ich každodenného života. V rámci výskumu kvality života bola podrobnejšie analyzovaná situácia vo vybraných modelových regiónoch (Ira 2001) a podrobne skúmaná územná diferenciácia vybavenosti bytov na Slovensku (Ira 2002) ako jedna z jej dimenzií.

Príbuznou témou, ktorá bola v rámci humánnogeografického výskumu sledovaná z aspektu regionálnych nerovností, bol ľudský rozvoj (Michálek 2002). Aplikáciou modifikovaného indexu ľudského rozvoja sa sledovala úroveň ľudského rozvoja v jednotlivých okresoch a podmienky, ktoré ho najviac determinujú. Pri sledovaní regionálnych nerovností bola pozorovaná výrazná diferenciácia v ľudskom rozvoji medzi západnou a východnou, resp. južnou časťou republiky.

Trvalo udržateľný rozvoj

Koncepcia trvalej udržateľnosti (*sustainability*) v spojení s najrôznejšími substantívami (rozvoj, spoločnosť, budúcnosť a iné) sa stala aktuálnou a populárnou nielen v politických kruhoch, ale dostala sa do centra pozornosti okrem mnohých vedeckých disciplín aj geografie. Na nových viacrozmerných, celost-

ných, integrovaných syntetických prístupoch participovala aj humánna geografia, a to napr. pri hodnotení trendov vývoja Bratislavy (Ira 1998), ale aj celého Slovenska z hľadiska trvalej udržateľnosti/neudržateľnosti rozvoja spoločnosti s dôrazom na vývoj po roku 1989 (Huba a Ira 1996). V tejto súvislosti sa konštatovala skutočnosť, že napriek niektorým pozitívnym charakteristikám vývoja (environmentálna dimenzia) mnohé naznačuje, že vývoj spoločnosti na Slovensku v období transformácie nesmeruje k trvalej udržateľnosti (najmä z hľadiska sociálnej a ekonomickej dimenzie). Niekoľko humánnych geografov sa podieľalo na koncipovaní Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja Slovenska, a to najmä v rámci jej sociálnej dimenzie (Huba et al. 2001). Aspekt priestorovosti bol zdôraznený pri komparácii regiónov (samosprávnych krajov) Slovenska. Jednotlivé dimenzie rozvoja (krajinnno-ekologická, environmentálna, ekonomická, sociálna, demografická, informačno-modernizačná) Slovenska a jeho regiónov sa nevyvíjali rovnomerne. U niektorých z nich (najmä u informačno-modernizačnej) boli zistené významné územné disparity (Huba et al. 2003).

Transformácia priestorovej organizácie spoločnosti v SR

Problematika administratívnych systémov a ich teritoriálnej organizácie je jednou z kľúčových tém rýchlo sa rozvíjajúcej a vnútorne značne diferencovanej humánnej geografie. Po roku 1996, kedy vstúpilo do platnosti nové územno-správne členenie Slovenskej republiky, vznikla v rámci geografie akútna potreba kriticky preskúmať jeho podstatné znaky a vlastnosti. V tejto súvislosti sa zhodnotili teoreticko-metodologické aspekty tejto problematiky vo vzťahu k základným princípom priestorovej organizácie – princípu priestorovej efektívnosti a princípu priestorovej spravodlivosti (Bezák 1997). Pozornosť sa venovala aj zhodnoteniu dostupnosti súčasných okresných miest na Slovensku z hľadiska uplatnenia princípov priestorovej organizácie spoločnosti (Michniak 2002). Uplatneniu princípov priestorovej spravodlivosti sa pri reforme územno-správneho členenia venovala nedostatočná pozornosť a v niektorých okresoch sa tento princíp v podstate ignoroval. Na základe analýz vzdialenosti je možné konštatovať, že pomerne veľký počet obcí bol pričlenený k jednotlivým okresným centráм neefektívnym spôsobom.

SUBJEKTÍVNE VNÍMANIE GEOGRAFICKÉHO PROSTREDIA POČAS TRANSFORMAČNÝCH ZMIEN (BEHAVIORÁLNE ASPEKTY)

V osemdesiatych rokoch v náznakoch, ale po roku 1989 sa otvorene začali objavovať publikácie, ktoré sa snažili hľadať alternatívu k tradičným ekonomicko-geografickým výskumom, vychádzajúcim z predpokladu ekonomicky a priestorovo racionálne správajúceho sa človeka a z normatívnych lokačných teórií. Zvýšil sa dôraz na procesuálnu explanáciu oproti doposiaľ dominantnej štruktúrálnej. Výrazne sa rozšíril výskum s dôrazom na zber dát na úrovni jednotlivca a malých skupín (rodiny, domácnosti, odborníci, decízori, mienkotvorní ľudia) oproti tradičnej orientácii na agregované dáta. Oproti tradičnému výskumu sa zvýšil dôraz na geografickú imagináciu, subjektívne vnímanie prostredia, rozhodovací proces spojený so správaním v prostredí a priestorovým správaním.

S transformačnými zmenami úzko súvisí problematika meniaceho sa vnímania a hodnotenia geografického prostredia, procesov a vzťahov, ktoré sprostredkovane (prostredníctvom najrôznejších foriem rozhodovacieho procesu) vplývajú na meniacu sa (novú) priestorovú organizáciu spoločnosti. Behaviorálne orientovaná časť humánnych geografov reflektovala túto novú skutočnosť v pomerne širokom spektre výskumov.

Analýza vybraných aspektov poznávacieho procesu človeka v súvislosti s charakteristikami, resp. obmedzeniami objektívnej reality a priestorovým správaním človeka vo voľnom čase sa stali témou výskumu D. Kollára (1994) v zázemí Bratislavy. Percepciu a hodnotenie prostredia charakterizoval dvoma subjektívnymi ukazovateľmi: predstavou miest s najlepšimi vybranými životnými podmienkami z hľadiska aktivít vo voľnom čase a hodnotením spokojnosti človeka s vybranými životnými podmienkami vo vlastnej obci z hľadiska voľnočasových aktivít.

Behaviorálno-geografický výskum realizovaný vo vybraných obciach regiónu Hornej Nitry (Ira 1994) umožnil získať predstavu o percepcii prostredia, zhodnotiť úroveň vedomia o environmentálnych problémoch obyvateľov regiónu so silno narušeným životným prostredím, zhodnotiť ich postoje a návrhy na riešenie problémov. Podobný výskum orientovaný na percepciu prostredia, ale rozšírený o štúdium vnímania a hodnotenia predpokladov pre udržateľný rozvoj, sa realizoval vo vybraných územiach Dolného Pomoravia, Tatier a Východných Karpát (Ira 2001).

Behaviorálno-geografický prístup bol aplikovaný pri výbere regiónov podpory na báze stanovenia socio-ekonomickej úrovne regiónov (16 okresov) s použitím techniky štandardizovaných rozhovorov, ktorá bola uskutočnená tímom expertov (Székely 1999) a pri dotazníkovom výskume v Kremnici a Banskej Štiavnici, zameranom na zmapovanie potrieb cestovného ruchu, imidžu a návštevnosti prostredníctvom dotazníkov (Vaňová a Székely 2000).

Aplikáciou behaviorálno-geografických postupov sa analyzovali medzietnické vzťahy z aspektu potenciálnych napätí v etnicky zmiešanej oblasti východného Slovenska (Ira 1996). Pestrá religiózna štruktúra a zložitosť vývoja východoslovenského regiónu bola inšpiráciou k výskumu obrazu a predstáv o regióne a k štúdiu percepcie vzťahov medzi obyvateľmi odlišnej etnickej a konfesnej príslušnosti, ako aj potenciálnej migrácie, ktorý vyústil do porovnania rozdielov medzi vidieckymi sídlami, malými a veľkými mestami, medzi etnicky i religiózne relatívne heterogénnymi a relatívne homogénnymi sídlami.

Výsledky výskumu predstáv o cezhraničnej spolupráci medzi obyvateľstvom priľahlých regiónov juhozápadného Slovenska a severovýchodného Rakúska poukázali na jednoznačné rozdiely vo vnímaní suseda, cezhraničnej spolupráce a príčin jej nedostatočnosti u slovenského a rakúskeho obyvateľstva. Naznačili, že pravidelnosť cestovania do susednej krajiny, aktívna a pasívna znalosť jazyka, ako aj sociálne kontakty v susednej krajine vytvárajú predpoklady na formovanie pozitívnejších predstáv o krajine (Kollár 2001).

Výskum zameraný na subjektívne hodnotenie intraurbánnych zmien v Bratislave sa sústredil na percepciu pozitívnych a negatívnych aspektov rozvoja, na topofíliu a topofóbiu, na hodnotenie zmien v historickom jadre, vnútornom meste, nových sídliskách, vilových štvrtiach a v okrajovej zóne za posledných

desať rokov 20. storočia a na hodnotenie názorov na ekonomicky, sociálne a environmentálne vyvážený, t. j. udržateľný rozvoj jednotlivých zón a mestských častí (Ira 2003). Prostredníctvom subjektívneho percepčného prístupu bolo možné charakterizovať rôzne aspekty rozvoja mesta a jeho vnútornej štruktúry, a lepšie tak pochopiť geografickú realitu.

ÚSPECHY A PROBLÉMY HUMÁNEJ GEOGRAFIE V TRANSFORMAČNOM OBDOBÍ (SILNÉ A SLABÉ STRÁNKY)

Úspechy

- Do výskumov sa podarilo zahrnúť nové témy, ktoré sa stali stredom spoločenského záujmu v SR (nezamestnanosť, chudoba, sociálno-patologické javy, radikálne demografické zmeny, udržateľný rozvoj, atď.).
- Zlepšili sa možnosti kontaktov so svetovou vedou, čo do určitej miery pozitívne ovplyvnilo aj odbornú úroveň vedeckej produkcie humánnej geografie.
- Čiastočne sa podarilo preniknúť do verejnej politiky, v širšom slova zmysle vstúpiť do oblasti verejného života. Humánni geografi boli zahrnutí do prípravy zákonov (napr. hodnotenie vplyvov na prostredie – EIA, najmä časť obsahujúca hodnotenie vplyvov na spoločnosť), do prác na príprave nového územnosprávneho členenia, reformy verejnej správy, pri úpravách štátnych hraníc, pri koncipovaní odvetvových dokumentov (napr. v oblasti energetiky, kriminality), pri formulovaní stratégie trvalo udržateľného rozvoja Slovenska (najmä jej sociálnej dimenzie).
- Došlo k určitému posunu v osvojovaní si nových nástrojov. Častejšie sa používajú kvalitatívne metódy (dotazníky, rozhovory) a kombinovanie kvalitatívnych a kvantitatívnych metód. Začali sa používať tiež postupy využívajúce GIS ako nástroj efektívneho spracovania a interpretovania humánnogeografických javov.
- Zintenzívnila sa spolupráca s niektorými spoločenskovednými disciplínami, ako napr. so sociológiou, etnológiou, sociálnou antropológiou a psychológiou.
- Niektoré práce prispeli k významnejšiemu obohateniu teoreticko-metodologických poznatkov, napr. v oblasti regionálnej taxonómie a regionálnej analýzy (Bezák 1993), interakčných modelov (Bezák 2000), extrapoláčnych modelov, ktoré sa často využívajú v regionálnych populačných projekciách (Bezák a Holická 1995), analýzy kvalitatívnych priestorových dát (Bezák 1994a), východísk a možností aplikácie princípov sociálnej geografie (Kollár 1992), základných východísk a prístupov v geografii času (Ira 2001) a v problematike typizácie centier a oblastí cestovného ruchu z aspektov regionálnej a hierarchickej dimenzie (Mariot 2001b).

Problémy

- Pokračovalo ďalšie štiepenie humánnej a fyzickej geografie. Na jednej strane fyzická i humánna geografia prenikli hlbšie medzi prírodovedné, resp. spoločenskovedné disciplíny, na druhej strane sa postupne strácal prínos spoločných poznatkov o formách organizácie života spoločnosti v čase a priestore a o vzťahu človek – prostredie (človek – príroda).

- Permanentne sa prejavuje problém publikovať monografie, ktoré by boli spoločným dielom humánnych geografov z rôznych oblastí. Publikáčna činnosť sa predovšetkým sústreďuje na články v časopisoch, resp. v konferenčných zborníkoch.
- Mnohé tradičné okruhy záujmov humánnej geografie, študované ešte do začiatku 90. rokov v GgÚ SAV, ako napr. geografia poľnohospodárstva (Zelenský 1992), medicínska geografia (Krajčír 1994), geografia služieb (Očovský 1993), historická geografia (Žudel 1993), rovnako ako niektoré problémy spojené s významnými transformačnými zmenami (napr. problémy marginálnych regiónov, investície), zostávajú nepokryté, alebo len čiastočne pokryté. Nepokrytie niektorých oblastí humánnogeografického výskumu je logickým dôsledkom odchodu viacerých pracovníkov z ústavu. Zároveň s ťažkosťami vo finančnom zabezpečení výskumu sa nedostatočne dopĺňa kolektív vedeckých pracovníkov na ústave najmä mladšími pracovníkmi. V dôsledku tejto situácie sa na ústave prestala venovať pozornosť niektorým okruhom humánnej geografie, ktoré sa v minulosti na ústave riešili. Všetky dosiahnuté výsledky je preto potrebné vidieť v kontexte personálneho zloženia vedeckých pracovníkov, ktorí sa na ústave zaoberajú humánnou geografiou.
- Niektoré nové vynárajúce sa témy (ako napr. priestorové aspekty fungovania sektoru finančníctva, používanie informačných a komunikačných technológií, difúzia informácie a inovácie, európska integrácia, vplyvy nadnárodných organizácií, globalizácia) zostávajú zatiaľ na okraji záujmu humánnej geografie.
- Doposiaľ sa humánnym geografom nepodarilo zapojiť do významných integrovaných projektov a centier excelentnosti na medzinárodnej báze.
- Počas transformačného obdobia sa neobjavila „big idea“, ktorá by spojila výskumné úsilie väčšieho počtu vedeckých pracovníkov (aj mimo rámec GgÚ SAV) v rámci humánnej geografie.
- Pri sledovaní priestorových zmien (napr. vo vnútornej štruktúre miest, ale aj zmien rurálnej krajiny) sa nepodarilo uspokojivým spôsobom využiť nové poznatky získané v oblasti práce s GIS (zmeny land cover atď.).
- Okrem nemnohých prác (napr. Bezáka 1997, Michniaka 2002) sa nepodarilo hlbšie preniknúť do problematiky priestorovej organizácie spoločnosti.
- Napriek niektorým iniciatívam sa zatiaľ nepodarilo humánnym geografom zapojiť do rozsiahlejších medzinárodných projektov a získať tak užší pracovný kontakt s medzinárodne renomovanými geografickými pracoviskami.

PREDPOKLADANÉ SMEROVANIE HUMÁNNOGEOGRAFICKÉHO VÝSKUMU

Smerovanie humánnogeografického výskumu v rámci GgÚ SAV je podmienené v najbližšom období projektmi, ktoré sa začali riešiť začiatkom roku 2003 a boli finančne podporené grantom z agentúry VEGA. Prvý výskumný projekt je zameraný na vybrané časovo-priestorové aspekty kvality a udržateľnosti života, druhý sa orientuje na vnútorné migrácie a regionálnu populačnú dynamiku na Slovensku v rokoch 1980-2000.

Vychádzajúc zo skúseností renomovaných geografov (napr. Clifford 2002, Massey et al. 1999, Thrift 2002) je v budúcom období možné predpokladať

efektívnejšie spájanie osvedčených kvantitatívnych prístupov (systematických empirických analýz) s vhodnými kvalitatívnymi prístupmi (podrobnými štúdiami založenými na riadených rozhovoroch, dotazníkoch, expertných metódach). Je možné očakávať pokračujúci záujem o témy spojené s transformáciou spoločnosti (nezamestnanosť, chudoba, sociálno-patologické javy, vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, investície a pod.) a s európskou integráciou. Vo zvýšenej miere budú pravdepodobne reflektované dôsledky globalizácie na území SR, vrátane ekonomického, sociálneho a kultúrneho vplyvu nadnárodných spoločností najrôznejšieho charakteru. Predpokladá to rozšírenie záujmu humánnej geografie o priestorové aspekty modernizácie a informatizácie spoločnosti (napr. používanie nových informačných a telekomunikačných technológií).

Tlaky zo strany politickej (decíznej sféry) vytvárajú predpoklad na prehĺbenie humánnogeografických aktivít smerujúcich do prípravy zákonov, stratégií a programov v oblasti regionálneho rozvoja, udržateľného rozvoja, sociálnej stability, decentralizácie a priestorovej reorganizácie samosprávy, prevencie pred sociálno-patologickými javmi, ako aj pri riešení projektov v oblasti medzinárodnej integrácie a cezhraničnej spolupráce, tiež pri riešení problémov minorít.

V niektorých oblastiach, ako napr. pri výskume problematiky udržateľného rozvoja, je možné predpokladať využitie spoločného dedičstva fyzickej a humánnej geografie na užšiu spoluprácu, v ktorej by sa mali uplatniť syntézové, resp. integratívne prístupy, umožňujúce premostenie medzi prírodovedným a spoločenskovedným výskumom.

Spoločne koordinované riešenie sociálnej problematiky z aspektu humánnej geografie, sociálnej ekonómie, sociológie, sociálnej antropológie či demografie môže rozhodne podporiť prirodzené tendencie zblížovania viacerých sociálne orientovaných vedných disciplín, pričom je možné uplatniť multidisciplinárny prístup k zhodnoteniu sociálnych aspektov vývoja a priestorovej organizácie spoločnosti.

Súčasný vývoj naznačuje, že v rámci humánnogeografického výskumu na GgÚ SAV v budúcom období bude užitočné podporiť zvýšenú participáciu na riešení multidisciplinárnych a interdisciplinárnych projektov, medzinárodných projektov a programov s väzbami na medziodborové výskumné kolektívy. Medzi ďalšie priority je možné zaradiť zabezpečenie kvalitných informačných zdrojov zo štatistických zisťovaní a informačných zdrojov vlastných terénnych výskumov (najmä formou rozhovorov a dotazníkov), ktoré budú dostatočne finančne pokryté, zvyšovanie podielu jednotlivcov a najmä kolektívov na tvorbe nových vedeckých publikácií so zameraním na hlbšie poznanie geografickej reality v rámci Slovenska a v rámci širšieho stredoeurópskeho priestoru, ako aj na ďalšie nosné smery a trendy európskej a svetovej geografie.

LITERATÚRA

- BARÁTH, J., SZÖLLÖS, J., ČERNÁK, P. (1995). Analýza stability územia volebných podporov vybraných politických strán (na základe výsledkov volieb 1990, 1992 a 1994). *Geografický časopis*, 47, 248-259.
- BEDNÁRIK, T. (2002). Drogová závislosť ako fenomén sociálnej patológie: regionálne aspekty výskytu na Slovensku. In Vaishar, A., Ira, V., eds. *České a slovenské regióny na počátku třetího milénia*. Brno (Regiograph), pp. 8-15.

- BEZÁK, A. (1993). *Problémy a metódy regionálnej taxonómie*. Geographia Slovaca, 3. Bratislava (Geografický ústav SAV).
- BEZÁK, A. (1994a). Prístupy k analýze kvalitatívnych priestorových dát. *Geographia Slovaca*, 7, 7-20.
- BEZÁK, A. (1994b). Regionálne diferencie v úrovni nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 1991-1993. *Geografické informácie*, 3, 4-10.
- BEZÁK, A. (1995). Vzťah medzi vývojom regionálnej a republikovej úrovne nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 1991-1994. *Geographia Slovaca*, 10, 15-24.
- BEZÁK, A. (1997). Priestorová organizácia spoločnosti a územno-správne členenie štátu. *Geografické štúdie*, 3, 6-13.
- BEZÁK, A. (2000). Interregional migration in Slovakia: some tests of spatial interaction models. *Geografický časopis*, 52, 15-32.
- BEZÁK, A. (2001). O regionálnych trhoch práce, nových krajoch a tokoch nezamestnaných. *Geografický časopis*, 53, 295-306.
- BEZÁK, A. (2002). Interregionálne migrácie na Slovensku v rokoch 1981-1998. *Sociológia*, 34, 327-344.
- BEZÁK, A., HOLICKÁ, A. (1995). Komparatívna analýza vybraných modelov pre regionálne populačné projekcie. *Geografický časopis*, 47, 233-426.
- CLIFFORD, N., J. (2002). The future of geography: when the whole is less than sum of its parts. *Geoforum*, 33, 431-436.
- HAMPL, M. a kol. (2001). *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha (Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta).
- HUBA, M., IRA, V. (1996). O koncepcii trvalej udržateľnosti vo vzťahu k niektorým geografickým aspektom vývoja Slovenska. *Geografický časopis*, 48, 285-299.
- HUBA, M., HUDEK, V., CHRENKO, M., IRA, V., KOVÁČ, M., KOZOVÁ, M., MEDERLY, P., ŠVIHLOVÁ, D., TOMA, P., VILINOVÍČ, K. (2001). *Trvalo udržateľný rozvoj - výzva pre Slovensko*. Bratislava (REC Slovensko).
- HUBA, M., IRA, V., HANUŠIN, J., LEHOTSKÝ, M., SZÖLLÖS, J. (2003). Regional aspects of progress towards sustainable Slovakia. *Ekológia (Bratislava)*, 22, 66-78.
- IRA, V. (1994). Environmental perception and environmental awareness at the area with disturbed environment (Upper Nitra region). *Geografický časopis*, 46, 173-188.
- IRA, V. (1996). Etnická a religiózna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska a percepcia etnických a religióznych napätí. *Geografický časopis*, 48, 13-34.
- IRA, V. (1998). Vývoj Bratislavy po roku 1990 (podľa vybraných indikátorov trvalo udržateľného rozvoja). In Mikulík, O., Mariot, P., eds. *Podobnosti a rozdiely vývoje měst v ČR a SR po roce 1990*. Brno (Regiograph), pp. 7-10.
- IRA, V. (2001). Geografia času: prístup, základné koncepty a aplikácie. *Geografický časopis*, 53, 231-246.
- IRA, V. (2001). Social, economic and environmental dimension of sustainable development in protected areas. *Ekológia (Bratislava)*, 20, Supplement 3, 305-316.
- IRA, V. (2002). Územná diferenciácia vybavenosti bytov v SR ako jednej z dimenzií kvality života. In Vaishar, A., Ira, V., eds. *České a slovenské regióny na počátku třetího milénia*. Brno (Regiograph), pp. 16-22.
- IRA, V. (2003). Changing intra-urban structure of the Bratislava city and its perception. *Geografický časopis*, 55, 91-107.
- IRA, V. (2003). Rural space in Slovakia: changes of spatial structures and spatial behavioural patterns. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 38, 119-129.
- IRA, V., HUBA, M. (1999). Changes of rural space in Slovakia from sustainability perspective. *Geographica Slovenica*, 31, 151-162.
- KOLLÁR, D. (1992). Sociálna geografia a problematika výskumu priestorového správania človeka. *Geografický časopis*, 44, 149-161.
- KOLLÁR, D. (1994). Importance of perception and evaluation of environment in spatial behaviour of man. *Geografický časopis*, 46, 205-218.

- KOLLÁR, D. (2000). Teritoriálne aspekty inovačných aktivít priemyselných podnikov bratislavskej aglomerácie. In Mikulík, O., Mariot, P., eds. *Aktuální aspekty teritoriální struktury ČR a SR*. Brno (Regiograph), pp. 17-24.
- KOLLÁR, D. (2001). Obraz Slovenska a Rakúska u obyvateľov slovensko-rakúskeho pohraničia, *Geografický časopis*, 53, 59-74.
- KRAJČÍR, A. (1994). Distribution of selected diseases of the circulatory system in the Upper Nitra region in 1986-1990. *Geografický časopis*, 46, 149-158.
- MARIOT, P. (1999). Three levels of territorial differentiation of political preferences in the territory of the Slovak Republic. *Geographia Slovenica*, 31, 223-229.
- MARIOT, P. (2001a). Model politickej scény na Slovensku. In: Mariot, P., Mikulík, O., eds. *Stav a vývoj socioekonomického systému v SR a ČR na prelome tisícročí*. Bratislava (Geografický ústav SAV), pp. 70-75.
- MARIOT, P. (2001b). Príspevok k typizácii stredísk cestovného ruchu. *Geografický časopis*, 53, 307-319.
- MASSEY, D., ALLEN, J., SARRE, P., eds. (1999): *Human geography today*. Cambridge (Polity Press).
- MICHÁLEK, A. (1996). Koncentrácia a dynamika majetkovej kriminality vo vybraných mestách SR. *Sociológia*, 28, 343-352.
- MICHÁLEK, A. (1997a). Vybrané metódy priestorovej analýzy urbánnej kriminality. *Kriminológia*, 30, 282-287.
- MICHÁLEK, A. (1997b). Rizikové areály v Bratislave z aspektu vybraných druhov kriminality. *Geografický časopis*, 49, 47-62.
- MICHÁLEK, A. (1998). Sociologické a geografické reflexie o urbánnej kriminalite. *Sociológia*, 30, 363-376.
- MICHÁLEK, A. (2000). Chudoba, jej koncepty a geografické dimenzie. *Geografický časopis*, 52, 231-242.
- MICHÁLEK, A. (2001). Suicídium – vývoj a stav v regiónoch SR. In Mariot, P., Mikulík, O., eds. *Stav a vývoj socioekonomického systému v SR a v ČR na prelome tisícročí*. Bratislava (Geografický ústav SAV), p. 77-80.
- MICHÁLEK, A. (2002). Regional aspects of human development in Slovakia. *Geografický časopis*, 54, 303-318.
- MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P. (2001). Transformation of the society in Slovakia and its effect on demographic behaviour. *European Spatial Research and Policy*, 8, 23-37.
- MICHNIAK, D. (2002). Accessibility of district towns as the criterion of preparation and assessment of the territorial-administrative division: case study of the Banská Bystrica region (Slovakia), *Moravian Geographical Reports*, 10, 41-47.
- MLÁDEK, J. (2000). Aktuálne smery výskumu v demografii. *Geografický časopis*, 51, 41-50.
- OČOVSKÝ, Š. (1993). Humánno-geografický výskum na Geografickom ústave SAV. *Geografický časopis*, 45, 335-345.
- OČOVSKÝ, Š. (1993). Ťažisková problematika regionálnych výskumov maloobchodu (na základe okresov Rimavská Sobota a Rožňava). *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, 32, 255-269.
- OČOVSKÝ, Š. (1994). Zur Religionsgeographie der Slowakei. *Österreichische Osthefte*, 36, 69-85.
- PODHORSKÝ, F. (1994). Dopravnogeografické činitele väzieb medzi strediskami a jeho zázemím. *Geographia Slovaca*, 7, 127-135.
- PODHORSKÝ, F. (1999). Postavenie najväčších miest Slovenska v jeho dopravnej sieti. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Folia Geographica*, 32, 149-154.
- PODHORSKÝ, F. (2000). Typy miest Slovenska z hľadiska religiozity obyvateľstva. *Geografické štúdie*, 7, 248-258.

- PODOLÁK, P. (1995). Interregional migration pattern in Slovakia – efficiency analysis and demographic consequences. *Geoforum*, 26, 65-74.
- PODOLÁK, P. (1996). Vývoj obyvateľstva na Slovensku v r. 1989-1994. *Geografický časopis*, 48, 35-46.
- PODOLÁK, P. (1999). Demographic aspects of changes in rural areas. *Geographica Slovenica*, 31, 162-169.
- PODOLÁK, P. (2002a). Spatial aspects of natality decline of Slovakia's population. *Geografický časopis*, 54, 289-301.
- PODOLÁK, P. (2002b). Population ageing in Slovakia. *Europa XXI*, 7, 35-46.
- SZÉKELY, V. (1993). Geografická analýza organizačného postavenia priemyselných prevádzok: príklad východného Slovenska. *Geografický časopis*, 45, 183-196.
- SZÉKELY, V. (1997a). Geografia priemyslu na Slovensku v r. 1961-1995: monitoring najvýznamnejších slovenských geografických periodických a neperiodických časopisov. *Geografický časopis*, 49, 145-163.
- SZÉKELY, V. (1997b). The theoretical outline of methodological procedure of selection of assisted regions. *Földrajzi Értesítő*, 46, 197-203.
- SZÉKELY, V. (1999). Regióny podpory z hľadiska expertného hodnotenia: príklad Slovenska. *Folia Geographica*, 3, 293-299.
- SZÉKELY, V. (2001a). Nezamestnanosť a jej toky v severnom pohraničí Slovenska. *Maria Curie-Skłodowska University, Branch in Rzeszów, Faculty of Economics, Papers and Monographs of the Department of Economy*, 22 (1), pp. 435-455.
- SZÉKELY, V. (2001b). Časovo-priestorová diferenciácia nezamestnanosti a jej tokov na Slovensku v rokoch 1997-1999. *Geografický časopis*, 53, 147-170.
- SZÉKELY, V. (2002). An intraurban location choice for a Science and Technology Park in Bratislava: a feasibility study. *Geografický časopis*, 54, 319-340.
- SZÖLLÖS, J. (1993). Analýza funkčnej a priestorovej štruktúry hnedouhoľného energetického reťazca Hornej Nitry. *Geografický časopis*, 45, 29-40.
- SZÖLLÖS, J. (1998). *Geografické aspekty energie a energetiky: Teoretická báza a aplikácia na energetický systém Slovenska*. Geographia Slovaca, 14. Bratislava (Geo-grafický ústav SAV).
- SZÖLLÖS, J. (2000). Stabilita území volebnej podpory vybraných politických strán a ich zoskupení na Slovensku v rokoch 1990-1998. *Geografický časopis*, 52, 243-267.
- THRIFT, N. (2002). The future of geography. *Geoforum*, 33, 291-298.
- WILLIAMS, A. M., BALÁŽ, V., KOLLÁR, D. (2001). Coming and going in Slovakia: international labour mobility in the Central European "buffer zone", *Environment and Planning A*, 33, 1101-1123.
- ZELENSKÝ, K. (1992). Typy rolnictwa społecznionego Słowacji. *Zeszyty Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN*, 9, 35-64.
- ŽUDEL, J. (1993). Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska roku 1880. *Geografický časopis*, 45, 3-17.

Vladimír Ira, Anton Michálek, Peter Podolák

HUMAN GEOGRAPHY AT THE INSTITUTE OF GEOGRAPHY, SAS DURING THE PERIOD OF SOCIETY'S TRANSFORMATION IN THE SLOVAK REPUBLIC

The paper makes an attempt to evaluate the present state and future trend of human-geographical research at the Institute of Geography of the Slovak Academy of Sciences during the transition of society in the Slovak Republic. The 1960s and 1970s in human geography proceeded in what might be called the era of modernism. It was characterized by rejection of the old descriptive geographical style with emphasis on science,

theory and above all quantification. The 1990s, period of transition, brought a new era of interest in social problems (such as poverty, unemployment, socio-pathological phenomena, human development, the quality and sustainability of life). Methodology also changed. The dominant quantitative techniques and aggregated social research were complemented by interpretative methods applied to smaller areas.

The international situation also changed. We are living in the period of increasing globalization and dominance of supranational companies in the global investment and media markets accompanied by an increasing power of the third sector.

Human geography at the Institute of Geography at present tends to reflect changes but responsibly tackles only some of them. The paper contains objective and subjective evaluations of transition by means of analysis of human-geographical papers dealing with population development and structure, unemployment, poverty, socio-pathological phenomena, human development and quality of life, issues of sustainable development, industry and transport, rural area and its changes, changes of urban areas, regional development accompanied by perception, approaches, evaluations, expectations concerning the environment, sustainable development, inter-ethnic and inter-religious relationships, conditions for satisfaction of basic living needs. Its second part evaluates the successes and problems (strong and weak sides) of research. A success is that new themes (unemployment, poverty, socio-pathological phenomena, radical demographic changes, sustainable development etc.) are covered by research. A partial success is the entry into public policy and public life in general. A certain shift in adoption of new tools and increased use of qualitative methods in combination with quantitative is also observable. Cooperation with some humanities or social sciences (for instance sociology, ethnology, social anthropology and psychology) became more intensive. Some studies contributed to theoretical/methodological know-how in human geography. Further splitting of human and physical geography is seen as a problem. Publication of common monographs by human geographers with various specializations also seems to be a permanent problem. Many traditional themes of human geography studied until the beginning of the 1990s at the Institute of Geography SAS such as geography of agriculture, medical geography, geography of services or historical geography just like some subjects connected with transition (marginal regions, investments) remain not addressed or only partially covered. Some emerging subjects (spatial aspects of the financial sector, use of information and communication technologies, information diffusion and innovations, European integration, influence of supranational organizations, globalization) still remain on the margin of interest in human geography. Human geographers have still not succeeded in joining important integrated projects and centres of excellence on the international basis. During transition, no "big idea" emerged in the sense of joint efforts of a large number of people in the framework of human geography. Knowledge obtained in the field of GIS has not been satisfactorily used in observation of spatial changes. Except for counted studies, a deeper insight into the sphere of the spatial organization of society has not been obtained.

Orientation of human-geographical research at the IG SAS is conditional by two projects started at the beginning of 2003 (the first project is focused on selected time-spatial aspects of the quality and sustainability of life and the second concentrates on inner migrations and regional population dynamics in Slovakia, 1990-2000).

In the immediate future, it is expected that quantitative approaches will be used jointly with qualitative ones. The consequences of globalization will be reflected. Widened interest of human geography in spatial aspects of modernization and informatization of society is presumed. The pressure from the political, decision-making spheres will probably lead to deepening of human-geographical activities in preparation of laws, strategies and programmes. In some areas, such as the sustainable development research, it is possible to expect application of the common heritage of physical and hu-

man geography in closer co-operation, in which “synthesizing” and “integrating” approaches should be applied in order to bridge over the natural-scientific and socio-scientific research. The present development hints at approximation of several humanities, possibilities of increased participation in solution of multidisciplinary and interdisciplinary projects, which will allow for application of multidimensional approach to evaluation of social aspects of the development and spatial organization of society.

Translated by H. Contrerasová